

TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLERE DEVLET YARDIMI

*Dr. Mesut AYDIN**

Giriş

Çok partili siyasal hayat içinde, siyasal partilerin karşılaştıkları malî sorunların doğuracağı sakıncaları gidermek, üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken önemli bir husustur. Üye aidatları ile giderlerini karşılamakta zorluk çeken ya da seçim harcamalarını karşılamakta zorlanan siyasal partilere, makul bir oranda devlet yardımının yapılması, bu tür zorlukların çözümlenmesine katkı sağlayıcı bir işlev görmektedir.

Ülke içinde bir yandan, demokrasinin işlemlerini sağlarken, diğer yandan, siyasal partilerin bağımsızlıklarını güvence altına almak, demokratik ülkelerin çözüm bulmaya çalıştıkları önemli sorunlardan biridir. Burada, önem taşıyan husus, siyasal iktidarı ele geçirerek, kendi politikalarına uygun olarak, devlet aygıtını yönetme iddiasında olan siyasal partileri mümkün olduğunca bağımsız kılmaktır. Bu bağlamda, siyasal partilerin en azından zorunlu giderlerinin karşılanması, en başta, onların başka kişi ve kuruluşlara bağımlı olmalarını engelleyecektir.

Siyasal partilerin faaliyetlerini yerine getirmelerini kolaylaştırmak, malî sorunların çözümü konusunda siyasal partilere kamu olanaklarından destekte bulunmak ve iktidar yarışının eşit koşullarda gerçekleşmesini sağlamak için, onlara devletçe yardım yapılması, demokratik ülkelerde görülen bir uygulamadır¹. Buna karşılık, siyasal partilere yapılacak yardımda konulacak ölçütlerin, demokrasiyi yozlaştırmaması ve siyasal partiler

* Ar. Gör. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, İ.İ.B.F.

¹ Batı demokrasilerinde de, siyasal partilere sağlanan kamusal malî destek, siyasal partilerin gelirlerinin %50'sini oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Gençkaya, Ömer F.:** Devletleşen Partiler, Türkiye'de Siyasî Partilerin Başlıca Gelir Kaynakları, Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara 2002, s. 7.

arasındaki dengeyi bozmaması gerekmektedir². Siyasal partilere devlet yardımı esas; “partilerin işlevlerini sosyal ve ekonomik güç odaklarından bağımsız bir biçimde yerine getirmesini sağlamak” için düşünülmüştür³. Devlet yardımı yapılmasının, siyasal partilerin büyük sermaye gruplarının etkisi altına girmesini önleyici ve toplumdaki farklı sınıfların da politika yapmalarını kolaylaştırıcı bir etkisi de bulunmaktadır. Böylece, üye aidatları ile zorlukla ayakta duran siyasal partilerin bağımsız bir şekilde siyaset yapmaları kolaylaşmaktadır.

Devlet yardımı ayrıca, seçim masraflarının karşılanması konusunda önemli bir işlev de yüklenmektedir⁴. Buna karşılık, devlet yardımını, belli büyüklüklere sahip siyasal partilerin yararlandıkları bir kaynak durumuna indirmek, küçük partilerin siyasal alanda var olmalarını engelleyici bir nitelik taşımaktadır.

Devlet yardımı, yardım alan siyasal partiler açısından son derece önemlidir. Bu durum, özellikle, yardım alan siyasal partilerin gelirlerinin önemli bir kısmının hazine yardımına dayanması dolayısıyla ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, siyasal partilerin diğer gelirleriyle karşılaştırıldığında, hazine yardımının miktar olarak büyüklüğü göze çarpmaktadır. Hazine yardımının düzenli olarak ödenmesi de, söz konusu gelir kaynağının ayrıcalıklı bir konum edinmesini sağlamaktadır.

Devlet yardımını uygulamada etkin kılmak ise, siyasal partilerin ihtiyaçlarına uygun harcamada bulunmaları ile mümkün olabilir. Bu bağlamda, serbestçe kurulan, Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdüren siyasal partilerin, aldıkları hazine yardımını kullanırken özen göstermesi gerekmektedir. Nitekim, vatandaşlardan toplanan vergilerden siyasal partilere aktarılan kaynağın, nerelere harcandığı konusunda da, titiz bir denetimin yapılması gerekliliği bulunmaktadır⁵.

Yukarıda belirtildiği üzere, siyasal partilere devlet yardımının amacı, siyasal partilerin faaliyetlerinin bağımsız bir şekilde yerine getirmelerini sağlamaktır. Siyasal hayatın sağlıklı işlemesi için öngörülen devlet yardımı konusunun, olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilmesi gerekmektedir. Burada, siyasal partilere hazine yardımı konusu, yürürlükteki mevzuat ve Anayasa Mahkemesi içtihatları kullanılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Öte

² **Gözübüyük, Şeref A.:** Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1998, s. 83.

³ **Sağlam, Fazıl:** “Siyasal Parti Özgürlüğü”, B. 1, İnsan Hakları, 2000, YKY Yayınları, s. 195-215, s. 200-201.

⁴ **Sabuncu, Yavuz:** Anayasa’ya Giriş, 7. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara 2001, s. 89.

⁵ Siyasal partilerin mali olarak denetimi, toplanan gelirlerin ve yapılan harcamaların kamuoyu tarafından bilinmesini sağladığı gibi, baskı gruplarının ve iş çevrelerinin siyasal partiler üzerinde kolayca etkide bulunmalarını da önlemektedir. Bkz. **Teziç, Erdoğan:** Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 1996, s. 317.

yandan, yabancı ülke uygulamalarına konuyla ilgisi oranında yer verilecektir.

1. Kavram

Demokratik bir düzen içinde, siyasal partilerin politik ve ekonomik iktidarlara karşı bağımsızlıklarının sağlanmasının yolu, onların malî nedenlerle her hangi bir yere bağımlı olmamasını gerektirmektedir. Siyasal partiler arasındaki iktidar yarışının da, gelir kaynaklarındaki eşitliğin büyük ölçüde bozulmadığı bir ortamda yapılması gereği bulunmaktadır⁶.

Siyasal partiler siyasal hayat içinde var olabilmek için, örgüt yapılarını güçlendirmek zorundadır. Parti örgütleri denilince ilk planda, bina, araç, gereç, personel akla gelmektedir. Bu tür giderlerin karşılanması önemli bir finansmanı zorunlu kılar. Nitekim, parti örgütünün fonksiyonunu devam ettirebilmesi ve seçim kampanyalarının finansmanının sağlanması için sürekli bir gelir kaynağına ihtiyaç vardır. Diğer bir deyişle, siyasal partilerin iktidara gelmeleri paraya bağlıdır⁷. Nitekim, para olmadan, teşkilat, tanıtma, seçim kampanyası masraflarını karşılamak mümkün olamaz⁸.

Siyasal partilerin iktidara gelebilmeleri için gereken maddi kaynak, öncelikle, üyelerinden aldıkları “*aidat*” ve “*bağış*”lardan sağlanır. Ancak, siyasal partilerin giderlerini karşılamada söz konusu gelir kaynakları yeterli değildir. Bunun dışında, büyük şirketlerin, iş çevrelerinin, baskı gruplarının desteğini almak, onlardan ekonomik menfaat sağlamak söz konusu olabilir⁹. Bu durumda da, söz konusu grup ya da kişiler, siyasal partilerin ekonomik iktidarlara bağımlılığını bir sorun olarak ortaya çıkarabilirler¹⁰.

Siyasal partiler açısından yaşamsal önemi olan gelir kaynağı, “*hazine yardımı*”dır. Bu yardım, ülkelere göre iki biçimde yapılmaktadır. İlk olarak, siyasal partilere seçim giderlerinin karşılanması amacıyla verilen hazine yardımı. İkinci olarak, siyasal partilerin günlük giderlerinin karşılanması için, yıllık, düzenli ve belli oranlarda devlet hazinesinden yapılan yardımlar. Burada, devlet yardımı eliyle siyasal partilerin örgütlerinin sağlam bir yapıya kavuşturulması ve siyasal partilerin seçim kampanyalarının finansmanının sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca, siyasal parti örgütlerinin malî yönden

⁶ Teziç, s. 316.

⁷ Teziç, s. 316.

⁸ YÜCEKÖK’e göre, maddi olanaklardan mahrum kalmış bir siyasal örgüt, seçim platformu ne olursa olsun, hangi önderin arkasında bulunursa bulunsun ve isterse kendisine destek verebilecek milyonlarca seçmen olsun, siyasal süreç içerisinde başarısız olacaktır. Bkz. Yücekök, Ahmet N.: “Siyasî Partilerin Masraf Denetimi”, AÜSBFD, 1972, C. 27, S. 2, s. 70.

⁹ Baskı gruplarının iktidarı etkileme yöntemleri konusunda bkz. Kapani, Münci: Politika Bilimine Giriş, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s. 204 vd.

¹⁰ Teziç, s. 317.

bağımsızlığının sağlanması da önem taşımaktadır. Böylece, siyasal alanda seçmenin tercihleri dışında, hiçbir kişinin ya da kuruluşun tercihleri belirleyici bir rol üstlenemez.

2. Siyasal Partilerin Gelir Kaynakları

Genel olarak, siyasal partilerin başlıca gelir kaynakları şunlardır: Üyelik aidatları, özel kişi ve kuruluşlardan alınan bağışlar, kamusal malî destek, mevduat kira vb. gelirler, parti yayınları, rozet ve flama satışları, konserler, yemek ve balo gibi etkinlikler, rüşvet ve komisyonlar, uluslararası kuruluşların sağladığı eğitim amaçlı destekler¹¹. Söz konusu gelirlerden, “*rüşvet ve komisyonlar*” kanun dışı yardımlardır. Bu bağlamda, Venedik Komisyonu’nun siyasal partilerin finansmanına ilişkin hazırladığı bir raporda da, siyasal partilere yapılan kanun dışı bağışların, İtalya, Federal Almanya, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri’ni sarsan olağanüstü skandalların açığa çıkmasına yol açtığı belirtilmektedir¹².

Ülkemizde, Siyasî Partiler Kanunu (SPK)’nda (m.61) siyasal partilerin gelir kaynakları şu şekilde sıralanmaktadır:

- a) Parti üyelerinden alınacak giriş aidatı ile üyelik aidatı,
- b) Partili milletvekillerinden alınacak milletvekilliği aidatı,
- c) Milletvekili, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği aday adaylarından alınacak özel aidat, (Bu aidatlar 64 üncü maddedeki esaslar dahilinde siyasî partilerin yetkili merkez karar organlarıncı tespit ve tahsil olunur.)
- d) Parti bayrağı, flaması, rozeti ve benzeri rumuzların satışından sağlanacak gelirler,
- e) Parti yayınlarının satış bedelleri,
- f) Üye kimlik kartlarının ve parti defter, makbuz ve kağıtlarının sağlanması karşılığında alınacak paralar,
- g) Partice tertiplenen balo, eğlence ve konser faaliyetlerinden sağlanacak gelirler,
- h) Parti mal varlığından elde edilecek gelirler,
- i) Bağışlar,
- j) Devletçe yapılan yardımlar,¹³

¹¹ **Burnell Peter ve Alan Ware (derl.):** Funding Democratization, Manchester ve New York, Manchester, University Press, Manchester, 1998, s. 11-12; **Gençkaya**, s. 7.

¹² **VENICE COMMISSION:** “Report on the financing of political parties” prepared by Mr Jacques ROBERT, 4 October 2000, <[http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-PP\(2000\)001rev-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-PP(2000)001rev-e.asp)> 30.08.2005, (General observations, paragraf, A).

¹³ Burada (h) bendinde yazılı parti mal varlığından elde edilen gelirler hariç olmak üzere, diğer bentlerde yazılı kaynaklardan elde edilen gelirlerden, hiçbir surette vergi, resim ve harç alınmaz (SPY m.61).

Yukarıda (j) bendinde sayılan devlet yardımı, siyasal partiler açısından son derece önemlidir. İktidarda bulunan ya da iktidarı ele geçirme şansı olan partilerin, gelir kaynaklarının büyük ölçüde hazine yardımına bağlı olduğu düşünülürse, bu durum, daha iyi anlaşılacaktır. Konuyla ilgili olarak, Türkiye’de yapılan bir araştırmada da,¹⁴ siyasal alanda faaliyet gösteren ve oy oranları %10’nun üzerinde olan partilerin, gelirlerinin önemli bir kısmının hazine yardımına bağlı olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle, hazine yardımı, özellikle oy oranı büyük partiler için, bir cankurtaran simidi olmuştur. Batı demokrasilerinde olduğu gibi, Türkiye’de de, parti aidatlarının düzenli olarak toplanamaması, siyasal partilerin gelir kaynakları içindeki hazine yardımını “*devleştiren*”, parti içi demokrasinin en önemli kıstası olan üye aidatları bakımından “*cüceleştirmiştir*”¹⁵. Öte yandan, ülkemizde, sağlıksız üye kayıtları ve ekonomik zorluklar da üyelere aidat toplamayı güçleştirmektedir.

3. Siyasal Partilere Devlet Yardımının Etkileri

a. Devlet Yardımının Faydaları

Demokrasinin yaşayabilmesi için siyasal partilere ihtiyaç vardır. Siyasal partilerin varlıklarını devam ettirebilmeleri ise, bir gelire sahip olmalarını gerektirir. Seçimin finansmanını karşılayamayacak olan siyasal partilerin, seçime girmeleri ve seçim kampanyası yapmaları mümkün değildir. Kısacası, seçimin finansmanının sağlanması için para gereklidir. Nitekim, yeterli gelire sahip olmayan siyasal partiler bakımından, seçimlerin yapılmasının pratikte pek fazla bir önemi de yoktur. Bu bağlamda, Almanya, İtalya, Yunanistan, Portekiz, İspanya gibi ülkelerde, siyasal istikrarı sağlamanın bir yolu olarak, siyasal partilerin işlev ve ödevlerinin kısmi bir devlet yardımı ile desteklenmesi düşüncesinin kabul gördüğünün altını çizmek gerekir¹⁶.

Devlet yardımı sayesinde siyasal partileri sermaye çevrelerinin baskısından korumak, emekçi partilerin desteklenmesini sağlamak ve güçsüz siyasal partilerle diğerleri arasındaki malî denge bozukluğunu hafifletmek söz konusu olabilir¹⁷. Hazine yardımı, siyasal partilerin, faaliyetlerinde serbestçe hareket etmelerini sağlayan en büyük güvencelerden biridir. Yardımın miktar olarak büyüklüğü, bağımsız bir şekilde siyaset yapabilmeyi

¹⁴ **Gençkaya, Ömer F.:** Devletleşen Partiler, Türkiye’de Siyasî Partilerin Başlıca Gelir Kaynakları, Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara 2002.

¹⁵ **Gençkaya,** s. 11-12, s. 17-18.

¹⁶ **Schefold, Dian:** “Rechtsvergleichende Ausblicke”, TSATOS/SCHFOLD/SCHNEIDER (Hrsg) Parteienrecht im Europaeischen Vergleich, Baden Baden 1990, (Die Finanzen der politischen Parteien), s. 831’den aktaran **Sağlam, Fazıl:** Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, Beta Yayınları, İstanbul 1999, s. 28.

¹⁷ **Tanör, Bülent:** Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul 1990, s. 200.

kolaylaştırıcı bir nitelik taşımaktadır. Böylece, siyasal iktidarı ele geçirme ve devlet aygıtını yönetme iddiasında olan siyasal partilerin, bağımsız politikalar oluşturabilme ve bunu uygulamaya koyma şansı mümkün olabilmektedir.

Devlet yardımının siyasal partilerin kolayca teşkilatlanması ve seçmenine partinin programını duyurabilmesini sağlayan bir yönü de söz konusudur. Günümüzde, siyasal bir etkinliğin duyurulmasında, kitle iletişim araçlarının rolü büyüktür. Bu bağlamda, siyasal partinin kendini tüm ülkeye tanıtabilmesi için parasal açıdan güçlü olması gerekmektedir. Nitekim, siyasal ilişkiler ulusal düzeye çıktıkça, siyasal partilerin uğraş alanları genişlemekte, siyasal partiler de başarılı olabilmek için, kaçınılmaz olarak, daha fazla paraya ve malî güce gereksinim duymaktadırlar¹⁸. Siyasal bir etkinlik yapamayan ya da geniş kitlelere ulaşamayan bir siyasal partinin, siyasal hayat içerisinde varlığını sürdürmesi oldukça zordur.

b. Devlet Yardımının Zararları

Siyasal partilere devletçe maddi yardım yapılmasıyla, devlet ve kamu olanaklarından siyasal partilerin yararlanması konuları, siyasal faaliyet özgürlüğünü etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Siyasal partilere devlet yardımı yapılması, “*kamusal/özel, Devlet/parti, iktidar/muhalefet ayrılığı ilkeleri ile muhalefetin siyasal bağımsızlığı ve özgürlüğü gibi noktalarda da önemli sonuçlar doğurmaktadır*”¹⁹. Hazine yardımını öngören ülkelerden bazıları, bu yardımı, seçim giderleri ile sınırlamışlardır²⁰. Genel ve sürekli bir devlet desteğinin siyasal faaliyet özgürlüğünü bozabileceği endişesi, söz konusu sınırlamaların temel dayanaklarından biridir²¹. Hatta, siyasal partilerin özgürlüklerine son derece bağlı bulunan Hollanda gibi ülkelerde, söz konusu gerekçelerle, siyasal faaliyetin kamu tarafından finansmanına karşı çıkmaktadır²².

Siyasal partilere yapılan yardımlar, partileri bir kamu kurumu gibi görme ve parti faaliyetinin kamu hizmeti niteliği kazanması gibi sakıncaları da ortaya çıkarabilir²³. Burada, vergi ödevinin ancak, kamu giderlerini karşılamak amacıyla konulduğunun (AY m.73) altını çizmek gerekir. Bu bağlamda, siyasal partilere hazine yardımı yapılması, partilerin ve

¹⁸ **Yücekök**, s. 67-68.

¹⁹ **Tanör** (1990), s. 197.

²⁰ Türk doktrinde de bu esası benimseyen yazarlar söz konusudur. Bkz. **Teziç**, s. 321-322; **Perinçek, Doğu**: Anayasa ve Partiler Rejimi, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 1985, s. 180.

²¹ **Tanör** (1990), s. 197.

²² **Tacar, Pulat**: Siyasetin Finansmanı, Doruk Yayıncılık, Ankara 1997, s. 28.

²³ **Koçak, Mustafa**: Siyasal Partiler ve Türkiye’de Parti Yasakları, Turhan Kitabevi, Ankara 2002, s. 127.

kamuoyunun devletin müdahale alanı dışında oluşması gereğine uygun düşmeyecektir²⁴.

Siyasal partiler arasındaki rekabete, devletin bazı partiler lehine yardımda bulunarak müdahale etmesi, yani eşit davranması gereken bir alanda aktif bir rol üstlenmesi, rekabette eşitlik ilkesini zedeler. Sadece belli partilere yardım yapılması, seçime giren diğer partilerin iktidara gelmesi önünde önemli bir engel teşkil eder. Ülkemizde, SPK’da öngörülen şartları taşıyan siyasal partilere yardım yapılmaktadır. Bu durumun, siyasal partiler arasında, iktidara gelme bakımından olması gereken şans eşitliği prensibini zedeleyici bir yönü de bulunmaktadır²⁵. Nitekim, hazine yardımı alamayan siyasal partilerin iktidara gelmeleri, yardım alan siyasal partilerle karşılaştırıldığında oldukça zordur.

Hazine yardımı, siyasal partilerin gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturması nedeniyle, siyasal alanda giderek kartelleşmeye yol açabilmektedir²⁶. Ayrıca, devlet yardımı alan ve birbirlerinden farklı programlara sahip siyasal partiler, toplumdaki gelen taleplere, olabildiğince kayıtsız kalabilmektedirler. Böylece, siyasal partilerin, üyelerine ve sempatanlarına yabancılaşması söz konusu olabilir. Bu yabancılaşma, siyasal partilere yönelik bir tepkiye de neden olabilir. İtalya’da siyasal partilere, devletçe yardım yapılmasına ilişkin 1974 tarihli Kanunun, 1993 yılında halkın vetosu ile kaldırılması, nisbi temsil sisteminin değiştirilerek ¾ oranında çoğunluk sisteminin uygulanmaya başlaması, bu tepkilere örnektir²⁷. Ayrıca, yardım alan siyasal partilerin siyasal anlamda devletle uzlaşmak zorunda kalmaları, düzenli hazine yardımının etkisiyle, onların bir anlamda devletleşmesine yol açmıştır²⁸.

Siyasal partilere devlet yardımında bulunma, bazı partilerin, aldıkları yardımı gereksiz yerlere harcamasına da neden olabilir. Yardımın parti faaliyetlerinde kullanılmaması amaç dışı kullanımına yol açar. Böylece, halkın vergilerinden sağlanan hazine yardımının israfı söz konusu olur.

²⁴ Bkz. **Perinçek**, s. 180; **Tanör** (1990), s. 200.

²⁵ **Perinçek**, s. 180; YILDIZ, Partilere devlet yardımının sakıncalarının şans eşitliği prensibi üzerinde yoğunlaşmadığını belirtmektedir. Bkz. **Yıldız, Mustafa**: “Federal Almanya’da Siyasal Partiler”, Hukuk Araştırmaları, 1987, MÜHFY, C. 2, S. 1, s. 22.

²⁶ **Gençkaya**, s. 8-9.

²⁷ **Schefold, Dian**: “Die Parteiinstitution in Italien”, TSATSOS/SCHFOLD/SCHNEIDER/MORLOK(Hrsg), 30 Jahre Parteiengesetz in Deutschland-Parteiinstitution im internationalen Vergleich-Erträge des 10. Internationalen Parteienrechtlichen Symposium in Hagen 1997’den (baskıda) aktaran **Sağlam** (1999), s.29.

²⁸ Bir siyasal parti sisteminin kartelleşmesi bazı unsurların gerçekleşmesiyle mümkün olur. Siyaset, yönetimin etkinleştirilmesi temelinde rekabetçi bir meslek haline gelir, siyasetle kapital ilişkisi yoğun bir süreç alır, siyasal partilerin devlet yardımına bağımlılığı artar ve siyasal partiler devletin bir parçası haline gelir. Bkz. **Gençkaya**, s. 8-9.

Mevzuatta büyük partilere yönelik hazine yardımının öngörülmesi, yeni partilerin siyasal alana girerek faaliyette bulunmasını zorlaştırdığı gibi, devlet yardımı sistemi içinde yer almayan siyasal partileri etkisiz kılabilir ve onları büyük siyasal partilere katılmaya zorlayabilir ya da marjinalleştirebilir²⁹. Güç oranına göre devlet yardımının paylaşılması sonucunda, büyük partilerin küçük partilere göre birkaç misli fazla yardım aldığı ve bunu propaganda olanaklarını genişletmekte kullandıkları görülmektedir³⁰. Öte yandan, devlet yardımını benimseyen ve sadece bazı partilere yardımı öngören bir sistemin, haklı olarak, devlet yardımı alamayan siyasal partilerce sürekli bir şekilde eleştirileceğini unutmamak gerekir.

Son olarak, siyasal partilerin devlet yardımı ile finanse edilmesi, devlete olan bağımlılığı beraberinde getirme endişesini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle de, devlet yardımının partilerin harcamalarının yarısından fazlasını karşıladığı durumlarda, bu bağımlılık açık bir şekilde ortaya çıkar. Bu durumu demokrasi ile bağdaştırmak oldukça zordur³¹.

4. Yabancı Ülkelerde Siyasal Partilere Devlet Yardımı

Yabancı ülkelerinin mevzuat ve uygulamasına bakıldığında, siyasal partilerle ilgili düzenlemelerin yeni olduğu görülmektedir. Buna karşılık, uluslararası alanda siyasal partilere devlet yardımı esas olarak benimsenmiştir. Söz konusu düzenlemelerin, “*siyasal partilerin kendileri için kanun yapmaları ya da konuya titizlikle eğilmeleri*” nedeniyle kısa sürede kanunlaştırılmasının altını çizmek gerekir³². Fransa, Federal Almanya, İsveç, İtalya, Avusturya, İspanya, Yunanistan gibi ülkelerde siyasal partilere devlet yardımı öngörülmüştür. Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta ise, bazı koşullarda siyasal partilere ya da başkan adaylarına belli miktarlarda yardım yapılması söz konusudur.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, devletin Kongre üyelerinin seçimlerinde, adaylara hazineden bir yardım yapması öngörülmemiştir. Buna karşılık, başkanlık seçimlerinde, adaylara hazineden yardım yapılabilmektedir. Ancak, bu yardımı almak için belli koşullara sahip olmak gerekmektedir. Öncelikle, adaylar, oy oranı bakımından önceden belirlenen bazı tavan miktarları aşmak zorundadır. Ayrıca, hazine yardımı konusunda adayların bir seçim hakkı bulunmaktadır. Adaylar isterlerse bu yardımı

²⁹ Gençkaya, s. 9.

³⁰ Yıldız, s. 22.

³¹ Yıldız, s. 22.

³² Hesse, Konrad: “30 Jahre Parteiengesetz: Zum Stand der Parteienrechtswissenschaft in Deutschland”, Mitteilungen des Instituts für Deutsches und Europäisches Parteienrecht, 1/1997, 7 Jahrgang Heft 7, Hagen 1997, s. 11'den aktaran Sağlam (1999), s. 1, 28.

kullanabilirler. Devlet yardımı almak istemeyen adaylar, parti kampanyalarını olanakları ölçüsünde finanse etme yoluna gidebilirler³³.

Birleşik Krallık’ta, siyasal partilere devlet tarafından düzenli olarak yardım yapılmamaktadır³⁴. Buna karşılık, parlamentoda bulunan siyasal parti gruplarına sübvansiyon yapılmaktadır. Söz konusu yardımın adı, “*Short Money*”dir. Yardımla iktidar partisinin avantajları dengelenmek istenmektedir. 1.1.1975 tarihinden bu yana yapılan yardımın hesaplanmasında, milletvekillerinin aldıkları oylar ile muhalefet partilerinin parlamentodaki sandalye sayıları göz önüne alınmaktadır. Yardım, otomatik olarak verilmemekte, bunun için siyasal partilerin talepte bulunmaları ve alacakları yardımı parlamento çalışmalarında kullanacakları konusunda taahhütte bulunmaları gerekmektedir. Siyasal partiler ayrıca, her yıl 31 Aralık tarihine kadar parlamento başkanlığına, aldıkları sübvansiyonunun nerelere harcadığını gösteren bir rapor vermek zorundadırlar. Muhalefet liderine de sekreteryaya, otomobil ve şoför masraflarının karşılanmasında kullanılmak üzere, her yıl maktu olarak, bir miktar yardım yapılmaktadır³⁵.

Fransa’da, siyasal partilere yardım konusu, son dönemde (1988-1995) kabul edilen seçim kanunlarındaki değişiklikler ve getirilen eklerle mümkün olmuştur. 1958 tarihli Fransız Anayasası’nda, siyasal partilere devletçe yardım yapılması konusunda bir hükme yer verilmemişti. Anayasa’nın siyasal partilerle ilgili 4. maddesinde, “*siyasal partilerin oy hakkının kullanılmasına katkıda bulunacakları, serbestçe kurulacakları ve faaliyetlerini özgürce yürütecekleri*” hükme bağlanmıştır³⁶. Siyasal partilerin faaliyetlerinin finansmanı konusu, ilk kez, 11.04.1988 tarihli bir kanunla ciddi biçimde kanunî düzenlemeye konu olmuştur. 1988 tarihli kanunla parlamentoda temsil edilen siyasal partilere, düzenli ve önemli miktarda devletçe yardım yapılması öngörülmüştür. 15.01.1990 tarihinde kabul edilen kanunla da, 11.04.1988 tarihli kanunda bir değişiklik yapılmış ve siyasal partilere hazine yardımında yeni bir esas getirilerek, yapılacak yardımın yarısının, ulusal parlamento için yapılan seçimlerde, siyasal partilerin en az

³³ Teziç, s. 318.

³⁴ Beattie, Jason: Scotland’s National Newspaper, 17.04.2002, <http://thescotsman.scotsman.com/index.cfm?id=409102002>, 30.08.2005.

³⁵ Tacar, s. 67 – 68.

³⁶ Bkz. FRANSIZ ANAYASASI, <<http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp>> 30.08.2005.

75 seçim çevresinde aday göstermeleri koşuluyla, kazandıkları sandalye sayısına, diğer yarısının ise, siyasal partilerin aldıkları oya göre dağıtılması öngörülmüştür³⁷.

Federal Almanya’da hazine yardımı, siyasal partinin aldığı oy oranı temel alınarak belirlenmektedir. Federal Alman Anayasa Mahkemesi, bir partinin devletten alacağı yardımın kendi kaynaklarından sağlayacağı geliri aşamayacağını hükme bağlamıştır³⁸. Mahkeme ayrıca, siyasal partilere devlet yardımının seçim giderlerini karşılama ya da partilerin rutin faaliyetlerini karşılama koşuluyla mümkün olabileceğini düşünmektedir³⁹. Bu bağlamda, Mahkemenin verdiği bir kararda şöyle denilmektedir: “.. *Anayasa Koyucu özgür ve demokratik bir düzeni kurmakla yurttaşların irade ve düşüncelerini özgür ve açık olarak kurma sürecini de öngörmüş olmaktadır. Partinin tüm siyasal eylemlerinin Devlet eliyle finansmanı Anayasa’nın bu anlayışı ile bağdaşmaz.....Partilerin tüm siyasal eylemleri için Devlet tarafından yıllık veya aylık ödemelerle desteklenmeleri, gerçi partileri Devlet organlarına tabi kılmaz ama onlarla kucaklaştırır, onlara düşümler...Böyle bir finansmanla, Devlet organları, yurttaşların irade ve düşünce kurma sürecine Anayasa’ya uygun düşmeyen bir etkide bulunmuş olurlar... Partilerin serbestliği ve şans eşitliği ilkelerine uymak kaydıyla partilerin seçim mücadelesi için gerekli giderlerin Devlet eliyle karşılanması ise Anayasa hukuku açısından olanaklı görülebilir...Şans eşitliği ilkesi, seçime katılacak her partinin malî araçların dağıtımında gözetilmesini gerektirir. Bu araçların salt parlamentoda temsil edilmiş partiler için öngörülmesi şans eşitliği ilkesi ile çelişir”⁴⁰. Söz konusu kararda, siyasal partilere yardım edilmesi, ilke bakımından Anayasa’ya aykırı bulunmaktadır. Yüksek Mahkeme bu kararını 24.07.1979 tarihinde tekrarlamıştır. Kararda, siyasal partilerin halkın devlet organlarına karşı açık ve özgürce irade*

³⁷ **VENICE COMMISSION**, Report on the Financing of Political Parties, (II.Guiding principles, paragraf, C. 1); **Beattie**, Scotland’s National Newspaper, 17.04.2002; Alınan oy oranına göre yapılan paylaşımda herhangi bir alt sınır öngörülmediğinden, seçime katılan her parti aldığı oy oranında devlet yardımına hak kazanmaktadır.Bu durum, salt devlet yardımını alma amacıyla parti kurulmasını ya da grupların oluşmasını sağlaması nedenleriyle eleştirilmektedir. Bkz. **Fromont, Michel**: “Die Parteiinstitution in Frankreich”, TSATSOS/SCHFOLD/SCHNEIDER/MORLOK (Hrsg.), 30 Jahre Parteiengesetz in Deutschland-Parteiinstitution im internationalen Vergleich-Ertraege des 10. Internationalen Parteienrechtlichen Symposium in Hagen 1997’den (baskıda) aktaran **Sağlam** (1999), s. 30.

³⁸ **VENICE COMMISSION**, Report on the Financing of Political Parties, (II.Guiding principles, paragraf, A).

³⁹ **VENICE COMMISSION**, Report on the Financing of Political Parties, (II.Guiding principles, paragraf, A).

⁴⁰ Bkz. **Serozan, Rona**: Alman Federal Anayasa Mahkemesi Kararları, MHAD, 1970, Y. 4, S. 6, s. 245.

oluşumunun belirlenmesini içeren demokrasi prensibi ile bağdaşmaz bulunmuştur. Mahkemeye göre, Devlet organlarının halkın düşünce ve irade oluşumuna etkinlik göstermesi engel olunmalıdır. Siyasal partilerin finansmanı onları devletin bir organı yapmaz belki ancak bu sahaya yakınlaştırır⁴¹. Buna karşılık, seçim kampanyasının masraflarının devlet tarafından karşılanması söz konusu olabilir. Bu karar 1979 yılında da yinelenmiştir. Çünkü, seçimler kamusal bir görevdir ve seçimlerin yapılması ile sorumlu olan devletin siyasal partilere ölçülü bir yardımda bulunması mümkündür. Ancak, Alman Federal Anayasa Mahkemesi’nin koyduğu bu ilke, siyasal partilerin yüksek tutardaki yardımları yıllık avanslar biçiminde almaya başlamaları ve bu durumun da, Anayasa Mahkemesi’nce Anayasa’ya uygun bulunması sonucunda, pratik olarak etkisinin azalmasına yol açmıştır⁴².

İsveç’te, siyasal partilere devletçe yardım yapılması esası, 01.01.1969’da yürürlüğe konulmuştur. Siyasal partilerin devlet yardımı alabilmeleri için, Meclis’te en az bir sandalyeye sahip olmaları ya da son seçimlerde kullanılan oyların % 2.6’sını almaları gerekmektedir. Yardım miktarı, sandalye başına ve yıllık olarak öngörülmüştür⁴³.

İtalya’da, 2.05.1974 tarihinde kabul edilen bir kanunla, siyasal partilere yıllık bir yardım ve seçim kampanyalarına malî destek yapılması esası kabul edilmişti. Ancak, 18-19.04.1993 tarihinde yapılan bir referandumla, siyasal partilere yapılan yıllık hazine yardımı ortadan kaldırılmıştır. Siyasal yaşamdaki rüşvet skandallarının, siyasal partilere devlet yardımının kesilmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir⁴⁴. 1997 yılında çıkan bir kanunla siyasal partilere yardım konusu yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, meclislerin birinde temsil edilen her parti, devletten yardım alma hakkına sahiptir. Kanunda, vatandaşların gelir vergilerinin 4/1000’i oranında bir kaynakla, siyasal partilere yardım yapılacağı belirtilmektedir. Kanunda ayrıca, bir üst sınır getirilerek yardım miktarının bu üst sınırı geçmemesi öngörülmüştür⁴⁵.

Avusturya’da hazine yardımı, bazı koşullara sahip siyasal partiler açısından mümkündür. Buna göre, ulusal parlamentoda 5 milletvekiline sahip olan ya da parlamentoda milletvekiline sahip olmasa da son seçimlerde % 1’den fazla oy alan siyasal partiler, hazine yardımı almaya hak kazanmaktadır⁴⁶.

⁴¹ Yıldız, s. 22-23.

⁴² Yıldız, s. 23.

⁴³ Teziç, s. 318.

⁴⁴ Teziç, s. 318.

⁴⁵ Schefold, “Die Parteiinstitution...”dan aktaran Sağlam (1999), s. 29-30.

⁴⁶ VENICE COMMISSION, Report on the financing of political parties, (II.Guiding principles, paragraf, C. 1).

İspanya’da da, siyasal partilere devlet tarafından yardım yapılması ilkesi benimsenmiştir. Öncelikle, “*seçim yardımı*” söz konusudur. Seçim kampanyası masrafları için yapılan yardım, sadece siyasal partilere değil, siyasal partilerin oluşturdukları parti federasyonlarına ve seçmen gruplarına da, parlamentoda en az bir sandalye kazanma şartıyla yapılmaktadır. Söz konusu yardım, alınan oya göre orantısal olarak dağıtılır. Yıllık yapılan ve oy oranlarıyla parlamentodaki sandalye sayısı temel alınarak yapılan yardımlar ise, siyasal partilerin günlük ihtiyaçları için kullanılır. Bu yardımın, 1/3’ü parlamentodaki sandalye sayısına göre paylaştırılırken, 2/3’ü alınan oy oranına göre paylaştırılır. Parlamentoda hiç sandalye kazanamayan siyasal partiler söz konusu yardıma hak kazanamaz⁴⁷.

Yunanistan’da ise, devlet yardımı siyasal partinin aldığı oy oranına göre belirlenmektedir. Buna göre, en son yapılan seçimlerde % 3 oy alan siyasal partiler hazine yardımına hak kazanmaktadır⁴⁸.

5. Türkiye’de Siyasal Partilere Devlet Yardımının Tarihi Gelişimi

a. 1924 Anayasası Dönemi

Siyasal partilere devlet yardımı konusu, 1960’lı yıllarla kadar dünyada gündeme gelmemiştir⁴⁹. Türkiye’de de, 1924 Anayasası döneminde, siyasal partilere devlet tarafından yardım edilmesi söz konusu değildir. Siyasal partiler, söz konusu dönemde, üyelerinden topladıkları aidatlar ve bağışlar vasıtasıyla faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.

Bu dönemde, siyasal partilere devletin yardım etmesi düşüncesine rastlanmamasının temelinde, siyasal partilerin derneklerle aynı hukukî statüde⁵⁰ görülmesi ve onların faaliyetlerinin kamu hizmeti sayılmamasına yönelik anlayıştan kaynaklandığı söylenebilir.

b. 1961 Anayasası Dönemi

1961 Anayasası’nda siyasal partilere devlet yardımı düzenlenmemiştir. Türk siyasal hayatında siyasal partilere yardım yapılması esas ilk kez, 16.07.1965 tarihinde yürürlüğe giren 648 sayılı SPK’da⁵¹ öngörülmüştür.

⁴⁷ **VENICE COMMISSION**, Report on the financing of political parties, (II.Guiding principles, paragraf, C. 1).

⁴⁸ **Beattie**, Scotland’s National Newspaper, 17.04.2002.

⁴⁹ 1982 Anayasası Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı’nın siyasal partilere devlet yardımı konusunda Danışma Meclisi’nde yaptığı açıklama için bkz. **DANIŞMA MECLİSİ TUTANAK DERGİSİ**, C. 14-15, TBMM Basımevi, Ankara 1984, s. 77-79; C. 15, s. 167; Aynı yönde, Federal Almanya’da da partiler için ilk defa 1959 yılında federal bütçeden pay ayrılmıştır. Bkz. **Yıldız**, s. 22.

⁵⁰ **Tunaya, Tarık Z.:** Türkiye’de Siyasal Partiler (1859-1952), Arba, İstanbul 1952, s. 549; **Tanör, Bülent:** Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 9. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul 2002, s. 319.

⁵¹ RG. 16.07.1965, S. 12050.

SPK’da (m.74), bir önceki milletvekili seçiminde geçerli oyların Türkiye çapında en az %5’ini alan siyasal partilere, aldıkları geçerli oy sayısı oranında, her yıl devlet tarafından yardım yapılması esası öngörülmüştü. Yardım miktarı maktu olarak belirlenmiş ve siyasal partilerin aldıkları oylara göre nasıl ödeneceği ayrıntılı bir şekilde düzenlenmişti. Buna göre, Türkiye genelinde en son yapılan milletvekili seçiminde % 5 -%10 arasında oy alan siyasal partilere, her yıl beş yüz bin lira; %11-%20 arasında oy alan siyasal partilere, her yıl bir milyon; %21-%30 arasında oy alan siyasal partilere, her yıl iki milyon lira; %31-%40 arasında oy alan siyasal partilere, her yıl iki milyon beş yüz bin lira; %41-%50 arasında oy alan siyasal partilere, her yıl üç milyon lira; %50’sinden fazla oy alan siyasal partilere, her yıl üç milyon beş yüz bin lira hazine yardımı yapılacaktı. Ayrıca, SPK’nın Geçici 4/2. maddesinde, *“bir defaya münhasır ve mahsus olmak üzere bu kanunun yayımından önceki genel milletvekili seçimine katılmamış olan ve bu kanunun yayımı tarihinde Millet Meclisi’nde grubu olan siyasî partilere de beş yüz bin lira ödeneceği”* düzenlenmişti. Daha sonra, SPK’da bazı değişiklikler yapılarak, devlet yardımının kapsamı genişletilmeye çalışılmıştır. İlk değişiklik, 1967 yılında CHP’den ayrılanların kurduğu Güven Partisi’ne yapılan beş yüz bin liralık devlet yardımının, kamuoyunda tartışılması üzerine, söz konusu yardımı kanunî bir temele oturtmak ve sürekli kılmak üzere⁵² 1017 sayılı Kanun⁵³ (SPK m.74) ile yapılmıştır. Buna göre, bir önceki milletvekili genel seçimlerinde, muteber oyların Türkiye çapında en az % 5’ini alan partilere ve milletvekili genel seçimlerine henüz girmemiş bulunan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az yüzde beşine sahip olup da, il merkezlerinin en az üçte birinde ve (Merkez ilçeler dahil) ilçe merkezlerinin en az üçte birinde kanun ve parti tüzüğü hükümleri uyarınca partinin yönetim kurullarını kurmuş olan siyasal partilere devlet tarafından yardım yapılması öngörülmüştür. Yardım miktarı yine her yıl ödenmek üzere maktu olarak belirlenmiştir. Kanunun (A) bendi, SPK’nın 74. maddesinin ilk şeklini, aynen muhafaza etmektedir. Bu nedenle, siyasal partilere her yıl ödenen yardım oranları korunmaktadır. Buna ek olarak, Kanunun (B) bendinde, *“Milletvekili genel seçimlerine henüz girmemiş bulunan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az yüzde beşine sahip olup da, il merkezlerinin en az üçte birinde ve (Merkez ilçeler dahil) ilçe merkezlerinin keza en az üçte birinde işbu kanun ve parti tüzüğü hükümleri uyarınca partinin yönetim kurullarını kurmuş olan siyasî partilere de her yıl beş yüz bin lira”* yardım yapılması öngörülmüştür.

Anayasa Mahkemesi, SPK’nın 74. maddesini değiştiren 1017 sayılı Kanunu, *“adalet ve eşitlik”* ilkelerine aykırı bularak iptal etmiştir. İptal

⁵² Teziç, s. 319.

⁵³ RG. 29.02.1968, S. 12839.

gerekçesinde Mahkeme, esas olarak, siyasal partilere Devlet tarafından yardım yapılması konusunu Anayasa'ya aykırı görmemiştir. Kararda, *“Devlet yardımında siyasî partiler arasında ayrıma gidilmesi; yardımın kapsamı dışında bırakılmaları demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları durumuna düşürür. Böyle bir tutumun Anayasa'nın koyduğu ilke ile (Madde 56) uyuşması mümkün değildir”* denilmiştir⁵⁴.

SPK'nın 74. maddesinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptalinden sonra, 2.2.1970 tarih ve 1219 sayılı Kanunla,⁵⁵ siyasal partilere yardım konusu (SPKm.74) yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, devlet yardımına hak kazanmak için, siyasal partilerin son milletvekili genel seçimlerinde, en az yüzde beş geçerli oy almaları gerekiyordu. Ayrıca, yardımın siyasal partiler arasında, aldıkları oy oranında paylaşılması öngörülmekteydi. Bu düzenlemeyle önceki düzenlemelerden farklı olarak, altı milyon beş yüz bin lira ödeneğin siyasal partilere hazine yardımı olarak malî yıl bütçelerine konulacağı, bu miktarın siyasal partilerin aldıkları oy oranlarına göre paylaşılması ve devlet yardımının sadece parti ihtiyaçları için kullanılması ilkesi benimsenmişti.

SPK'nın 74. maddesini yeniden düzenleyen 1219 sayılı Kanunun da Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülmüş ve Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmiştir. Anayasa Mahkemesi, bu kez, siyasal partilere devlet tarafından yardım yapılmasını *“ilke olarak”* Anayasa'ya aykırı bulmuştur. Kararda, siyasal partilerin devlet örgütü dışında kuruluşlar oldukları, devletten gelebilecek etkilerden uzak tutulmalarının zorunlu olduğu, kamuoyunun devletin etkisi dışında oluşması gerektiği, siyasal partilerin esas olarak kamu hizmeti gören ya da kamu yararına çalışan kuruluşlar olmadıkları, partilerin devlet yardımı ile ortaya çıkarılıp ayakta tutulamayacakları, Anayasa koyucunun böylesine önemli bir konuyu düzenlemediği, siyasal partileri görüşlerini paylaşan insanların yaşatacağı görüşlerine yer verilerek bu tür bir düzenlemenin yapılamayacağı, özetle ilke olarak devletin siyasal partilere yardımda bulunamayacağı açıkça belirtilmiştir⁵⁶.

1219 sayılı Kanunun, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesinden sonra ise, Anayasa Mahkemesi engelini aşılması amacıyla, 30.06.1971 tarih ve 1421 sayılı Kanunla⁵⁷, Anayasa'nın 56. maddesine bir fıkra eklenmiş ve siyasal partilere devlet yardımı anayasallaştırılmıştır. Böylece, *“son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde beşini alan veya bu seçimlerde Millet Meclisi'nde grup teşkil edecek*

⁵⁴ E.S. 1968/26, K.S. 1969/14, K.T. 18-19.02.1969, AYMKD, S. 7, s. 248-249.

⁵⁵ RG. 16.02.1970, S. 13427.

⁵⁶ E.S. 1970/12, K.S. 1971/13, K.T. 02.02.1971, RG. 09.07.1971, S. 13890, s. 2-3.

⁵⁷ RG. 02.07.1971, S. 13883.

sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasî partilere Devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir” (AY m.56/3) hükmü getirilmiştir. Ayrıca, 15.03.1973 tarih ve 1699 sayılı Kanunla⁵⁸ Anayasa’ya Geçici 22. madde eklenmiştir: “1 Kasım 1972 tarihinde TBMM’de grubu bulunup da 30 Mart 1973 tarihine kadar grubunu muhafaza etmiş ve Milletvekili Genel Seçimlerine katılma niteliği kazanmış olan siyasî partilere de, Anayasa’nun 56 ncı maddesindeki şartlar aranmaksızın, kanunun öngördüğü ölçüye göre Devletçe yardım yapılacaktır”. Siyasal partilere yapılacak yardımın ayrıntıları ise, kanunî düzenlemeye bırakılmıştır. Anayasal düzenlemeden sonra kabul edilen, 30.04.1974 tarih ve 1802 sayılı Kanunla⁵⁹ da, 648 sayılı SPK’nın 74. maddesinde bir değişiklik yapılarak, siyasal partilere devlet yardımı şöyle düzenlenmiştir:

“Son milletvekili genel seçimlerine katılan ve Türkiye itibariyle toplam geçerli oy sayısının en az % 5’ ini alan veya bu seçimlerde Millet Meclisi’nde grup kuracak sayıda (en az 10 kişi, AY. m.85/2)⁶⁰ milletvekilliği kazanmış bulunan siyasî partilere her yıl Hazinece ödenmek üzere, o yılki genel bütçe gelirleri “(B) cetveli” toplamının beş binde biri oranında ödenek malî yıl bütçesine konur.

Bu ödenek; yukarı ki fıkra gereğince Devletçe yardım yapılacak olan siyasî partiler arasında, o siyasî partinin son milletvekili genel seçimlerinde Türkiye itibariyle almış olduğu geçerli oyların, bu partilerin toplam olarak aldıkları geçerli oylar oranına göre bölüştürülerek her yıl ödenir”.

Yardımanın miktarıyla ilgili olarak, yeni bir esas benimsenmiştir. Buna göre, o yılki genel bütçe gelirleri “(B) cetveli” toplamının beş binde biri, siyasal partilere yardım yapılması için, ödenek olarak bütçeye konulacaktır. Bu yardım, siyasal partilerin son milletvekili seçimlerinde Türkiye itibariyle almış oldukları oylar göz önüne alınarak paylaşılacaktır.

c. 1982 Anayasası Dönemi

1982 Anayasası’nın ilk şeklinde, siyasal partilere devlet tarafından yardım yapılacağına yönelik bir hükme yer verilmemiştir. Siyasal partilere yardım yapılması konusunda, Anayasa’ya yasaklayıcı bir hüküm de konulmamıştı. 12 Eylül döneminde çıkarılan 22.04.1983 tarih ve 2820 sayılı SPK’da⁶¹ da, konuyla ilgili bir düzenleme yapılmamıştı. Konuyla ilgili olarak, Anayasa Komisyonu’nun SPK ile ilgili gerekçesinde,⁶² siyasal

⁵⁸ RG. 20.03.1973, S. 14482.

⁵⁹ RG. 09.05.1974, S. 14881.

⁶⁰ Parantez içindeki ifade bana aittir.

⁶¹ RG. 24.04.1983, S. 18027.

⁶² SİYASİ PARTİLER KANUNU TASARISI VE ANAYASA KOMİSYONU RAPORU, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C. 14, S. Sayısı 333, s. 32-33.

partilerin kamu kuruluşu olmadıkları, devletin demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez kuruluşları olan siyasal partilere yardım etmek zorunda olmadığı, devlet yardımı olsa bile, siyasal partilerin başka yollardan çıkar sağlamalarının söz konusu olabileceği ve Anayasa’da devlet yardımına yönelik bir ibarenin konulmadığı belirtilmişti. Burada, Anayasa Komisyonu’nun, 2.2.1971 tarih ve 1971/13 K. sayılı Anayasa Mahkemesi kararıyla bağlı kaldığı ve bu içtihadı süreklilik kazandırmak istediği gibi bir sonucuna ulaşmak mümkündür⁶³.

1982 Anayasası döneminde siyasal partilere devletçe yardım yapılması konusu, ilk kez, 27.06.1984 tarih ve 3032 sayılı Kanunla⁶⁴ 2820 sayılı SPK’nın 61. maddesine (j) bendi eklenerek, “Devletçe yardım” başlıklı Ek Madde ve Geçici 11.maddeyle uygulamaya konulmuştur.

Geçici 11. maddeye çeşitli fıkraların eklenmesi sonucunda ise, devlet yardımı konusu, Anayasa Mahkemesine gitmiştir. Söz konusu fıkralarda şöyle denilmiştir:

“Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Grubu bulunan Siyasî Partiler yukarıdaki fıkralarda ifade edilen seçimlere katılmamış olsalar bile Devlet yardımından faydalanırlar. Bu miktar 150.000.000 (yüz elli milyon) TL’sından aşağı olamaz. Bu maksatla gerekli ödenek 27.6.1984 tarih ve 3032 sayılı Kanunla konulan Ek Maddede öngörülen sınırlamaya bağlı olmaksızın Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçesinin yedek ödenek tertibinden karşılanır.

Siyasî Partiler Kanununa 27.6.1984 tarih ve 3032 sayılı Kanunla Eklenen Ek 1 inci maddede yazılı beş binde bir oranındaki yardım miktarı bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak ilk milletvekili genel seçimi yılı için üç misline çıkartılır. Arttırılan miktar bu Kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edildiği tarihte grubu bulunan siyasî partilere milletvekili sayılarına göre taksim edilerek ödenir” .

Anayasa’ya aykırılık başvurusunda esas olarak; bu düzenlemeyle hangi siyasal partilerin devlet yardımından yararlanacağı, yapılacak ilk milletvekili genel seçim yılı için üç misli arttırılan devlet yardımından hangi partilerin istifade edeceği hususlarının açıkça belli olduğu, getirilen hükümlerin objektif ve genel olmaktan uzak olduğu iddia edilmekteydi. Buna karşılık, ilke olarak, siyasal partilere hazine yardımının yapılması dava konusu yapılmamıştı. Anayasa Mahkemesi, devlet yardımı konusunun, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 33. maddesindeki genel barajı aşma koşuluna bağlanmış bir sistem içerisinde, iptali istenilen birer ek koşul niteliğinde bulunan ibarelerin, Anayasa’ya aykırılığından söz

⁶³ Teziç, s. 320-321.

⁶⁴ RG. 09.07.1984, S. 18453.

edilemeyeceğini, siyasal partilere yardım konusunda getirilen hükümlerin, “objektif ve genel olma” niteliklerinden yoksun bulunduğu, bu hususun Anayasa’nın hukuk devleti ilkesiyle çeliştiğinin söylenemeyeceğini belirterek, getirilen düzenlemeyi Anayasa’ya uygun bulmuştur. Kararda ayrıca, Anayasa’nın 10. maddesinde yer alan eşitlik kavramıyla, “kanun önünde eşitlik” yani “hukukî eşitliğin” kastedildiği, bunun da siyasal partilere belirli kimi koşulların gerçekleşmesi halinde, devlet yardımını öngören kurala dokunmadan, mevcut partiler arasında ayırım yapılmaksızın, sadece bir seçim yılı için artırımlı yardımı öngören geçici bir hükmün, TBMM’nde grup kuracak biçimde, yeni parti oluşumları yönünden eksiklikleri olsa da, Anayasa’ya aykırı bir yönünün bulunmadığı üzerinde durulmuştur⁶⁵.

Daha sonra SPK’nın Geçici 11. maddesine 9.4.1987 tarih ve 3349 sayılı Kanunla⁶⁶ yeni fıkralar eklenerek devlet yardımı bazı siyasal partilere yönelik olarak genişletilmiştir. Getirilen düzenlemede,

“Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle Türkiye Büyük Millet Meclisinde Grubu bulunan siyasi partiler yukarıdaki fıkralarda ifade edilen seçimlere katılmamış olsalar bile Devlet yardımından faydalanırlar. Bu miktar 150.000.000 (yüzelli milyon) TL.sından aşağı olamaz. Bu maksatla gerekli ödenek 27.06.1984 tarih ve 3032 sayılı Kanunla konulan Ek Maddede öngörülen sınırlamaya bağlı olmaksızın Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçesinin yedek ödenek tertibinden karşılanır.

Siyasi Partiler Kanununa 27.06.1984 tarih ve 3032 sayılı Kanunla Eklenen Ek 1 inci maddede yazılı beşbinde bir oranındaki yardım miktarı bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak ilk milletvekili genel seçim yılı için üç misline çıkarılır. Artırılan miktar bu Kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildiği tarihte Grubu bulunan siyasi partilere milletvekili sayılarına göre taksim edilerek ödenir” denilmiştir.

7.8.1988 tarih ve 3470 sayılı Kanunla⁶⁷ da devlet yardımı konusunu düzenleyen SPK’nın Ek 1. maddesine bazı fıkralar eklenmiştir. Getirilen düzenlemede,

“Milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların % 7’sinden fazlasını alan siyasî partilere de Devlet yardımı yapılır. Bu yardım en az Devlet yardımı alan siyasî partinin ikinci fıkra gereğince almış olduğu yardım ve genel seçimlerde aldığı toplam geçerli oy esas alınarak kazanlıkları oyla orantılı olarak yapılır. Ancak bu yardım üç yüz elli milyon liradan az olamaz. Bunun için her yıl Maliye ve Gümrük Bakanlığı bütçesine yeterli ödenek konulur.

⁶⁵ E.S. 1987/14, K.S. 1988/1, K.T. 05.11.1988, RG. 23.08.1988, S. 19908, s. 7-13.

⁶⁶ RG. 22.04.1987, S. 19439.

⁶⁷ RG. 13.08.1988, S. 19898.

Yukarıdaki fıkralarda öngörülen yardım miktarları; bu yardımdan faydalanabilecek siyasî partilere, milletvekili genel seçiminin yapılacağı yıl üç katı; mahalli idareler genel seçim yılı için iki katı olarak ödenir. Her iki seçim aynı yıl içerisinde yapıldığında bu ödemenin miktarı üç katı geçemez. Bu fıkra gereğince yapılacak katlı ödemeler, Yüksek Seçim Kurulu'nun seçim takvimine dair kararının ilanını izleyen 10 gün içinde yapılır” denilmiştir.

3470 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle, siyasal partilere devlet yardımıyla ilgili Anayasa'ya aykırılık sorunu ikinci kez gündeme gelmiştir. Hükmün, Anayasa Mahkemesi tarafından denetiminde, öncelikle, siyasal partilerin ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmaları gereken, bu teşkilat ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak, demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde, ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden, parti içi çalışmalarını demokrasi esaslarına uygun düzenlemek zorunda bulunan kuruluşlar olduğu, bu üç niteliğin birlikte gerçekleştirilmesi için, siyasal partilerin ülke düzeyinde örgütlenmeleri, başka bir deyişle, olduğunca çok sayıda il ve ilçe örgütlerini kurmaları ile olanaklı olduğu belirtilmiştir. Mahkemeye göre, “*siyasî partilerin yukarıda açıklanan amaçlarına ulaşabilmeleri için gerekli, yeterli maddi ve nakdi olanaklara sahip olmaları zorunludur. Milletvekili ve yerel yönetimler seçimlerine katılarak “milli iradenin” oluşmasını sağlamayı temel hak ve ödev olarak üstlenen siyasî partilerin yaşamalarına ve gelişmelerine halkın ilgisinin yeterli olmadığı durumlarda, çok partili demokratik düzenin gerekli kıldığı ölçüde devletçe yardım yapılmasından yoksun kılmak, onların paraca güçlü kimi kişi ve kuruluşların etki ve baskısı altına düşme tehlikesi ile karşılaşmalarını istemek olur ki, bunun hukuksallığı tartışılır. Parti içi çalışmalarını demokrasi esaslarına uygun olması zorunluluğunu zedeleyen böyle bir tehlike ancak devletin yardımıyla giderilebilir. Yardımda bu bakımdan kamu yararının bulunduğu açıkça ortadadır. Öte yandan Anayasa'nın 5. maddesine göre “... Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak...” Devlet'in temel amaç ve görevlerindedir. Hazine yardımı bu görev kapsamındadır...Anayasa kurallarında devletçe siyasî partilere yardım yapılamayacağına ilişkin bir kural getirilmemiştir. O halde, bu esaslardan ayrılmamak ve Anayasa'nın diğer hükümleri ile güvenceye alınan kurallara aykırı düşmemek koşuluyla Yasa koyucu, uygun göreceği “Devletçe siyasî partilere yardım yapılmasına” ilişkin bir sistemi kabul edebilir. Eğer Anayasa Koyucu siyasî partilere devletçe yardım yapılmamasını öngörmüş olsaydı, böylesine önemli konuyu Anayasa'da buyurucu bir hükümle açıklardı. Bu yolda yasaklayıcı bir kural da getirmediğine göre, Yasa koyucunun ülkenin siyasal ve sosyal koşullarına, gerçeklerine ve yararlarına uygun göreceği “Siyasî partilere Devletçe yardım edilmesi” sistemini belirlemek hakkına sahip bulunmaktadır”⁶⁸.*

⁶⁸ E.S. 1988/39, K.S. 1989/29, K.T. 06.07.1989, RG. 08.02.1990, S. 20427, s. 45-46.

Anayasa Mahkemesinin burada, Anayasa’da açık bir yasaklama hükmünün bulunmamasından dayanak alarak, söz konusu hükmü Anayasa’ya uygun bulduğu görülmektedir.

31.10.1990 tarih ve 3673⁶⁹ ve 24.03.1992 tarih ve 3789⁷⁰ sayılı Kanunlarla da (SPK Geçici m.16), siyasal partilere devlet yardımının kapsamı genişletilmiştir. 3673 sayılı Kanunla 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununa Geçici 16. madde eklenmiştir. Getirilen düzenlemede,

“31.10.1990 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde 10 veya daha fazla milletvekili bulunup da Devlet yardımı alamayan siyasal partilere, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak ilk genel seçimlere kadar, Siyasî Partiler Kanununun “Ek Madde 1” de öngörülen esaslar dairesinde en az Devlet yardımı alan siyasî partiye yapılan Devlet yardımı kadar, Devlet yardımı yapılır” denilmiştir.

3789 sayılı Kanunla ise Geçici 16. madde değiştirilmiştir. Maddede,

“Türkiye Büyük Millet Meclisinde 10 veya daha fazla milletvekili bulunup da Devlet yardımı alamayan ve seçimlere girme hakkını elde edecek şekilde teşkilatlanmasını tamamlamış siyasî partilere, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra, Siyasî Partiler Kanununun “Ek Madde 1” de öngörülen esaslar dairesinde en az Devlet yardımı alan siyasî partiye yapılan yardım kadar Devlet yardımı yapılır. Bu partilerin 10’dan az olmakla birlikte en az 3 veya daha fazla milletvekiline sahip olmaları halinde kendilerine en az Devlet yardımı alan siyasi partiye yapılan yardımın ¼’ü tutarında Devlet yardımı yapılır” denilmiştir.

Hazine yardımının sürekliliğini sağlamak ve yardımları güçlendirmek amacıyla, Anayasa’da da değişiklik yapılmıştır. 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla⁷¹ yapılan Anayasa değişikliğiyle, devlet yardımı konusu 1982 Anayasasına (m.68) girmiştir.

SPK’da yapılan 29.04.2005 tarih ve 5341 sayılı yasayla yapılan değişiklikle de, SPK’nın Geçici 16. maddesi yürürlükten kaldırılarak, siyasî partilere devlet yardımının kapsamı daraltılmıştır⁷².

Değişiklikleri birkaç cümle ile özetlemek gerekirse, 3032 sayılı Kanunla hazine yardımı, milletvekili genel seçimlerinde %10’luk genel oy barajını geçme koşuluna bağlanmış, bu ana esasa ek olmak üzere çıkarılan diğer kanunlarla, hazine yardımı oy oranı düşük bazı siyasal partiler lehine genişletilmiştir. Geçici 11. maddeyle, ilk genel milletvekili seçimine kadar geçerli olmak üzere, 25 Mart 1984 tarihinde yapılan mahalli idareler

⁶⁹ RG. 02.11.1990, S. 20683.

⁷⁰ RG. 28.03.1992, S. 21185.

⁷¹ RG. 26.07.1995, S. 22355.

⁷² RG. 07.05.2005, S. 25808.

seçiminde il genel meclisi üyeliği kazanan siyasal partilere, 3349 sayılı Kanunla TBMM’de grubu bulunan siyasal partilere, 3470 sayılı Kanunla milletvekili genel seçimlerinde % 7 oy alan siyasal partilere, 3673 sayılı Kanunla TBMM’de en az 10 milletvekili bulunan ve seçimlere girme hakkını elde edecek şekilde teşkilatlanmasını tamamlamış siyasal partilere, 3789 sayılı Kanunla da TBMM’de 3 ve daha fazla milletvekili bulunan ve seçimlere girme hakkını elde edecek şekilde teşkilatlanmasını tamamlamış siyasal partilere, devlet yardımının yapılacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca, 3789 sayılı Kanun, yardım miktarını o yılki genel bütçe gelirlerinin beş binde ikisi oranına çıkarmıştır. Söz konusu değişiklikler, iktidar partisinin siyasal hesaplarına göre, bazı partileri kayırma ya da geriletme işlevi gözetilmek suretiyle kabul edilmiştir. Başka bir deyişle, “*Türkiye’de siyasî partilere Devlet yardımı, kamu yararı amacı ile değil, fakat muhalefetin bölünmüşlüğüne bir ölçüde körüklenme gibi ‘saklı bir amaçla’ çıkarılmışlardır*”⁷³. Buna karşılık, 5341 sayılı Kanunla 1982 Anayasası döneminde ilk kez siyasal partilere devlet yardımının kapsamı daraltılmıştır. 5341 sayılı Kanunla, 3673 ve 3789 sayılı Kanunlarla siyasal partiler lehine kapsamı genişletilen devlet yardımı konusunda bir sınırlama yapılarak, SPK’nın Geçici 16. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece, Devlet yardımı esas olarak, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 33 üncü maddesindeki genel barajı aşmış bulunan siyasi partilere ve Milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların % 7’sinden fazlasını alan siyasi partilerin yararlandığı bir kaynak durumuna indirgenmiştir.

6. Hukukî Durum

1982 Anayasası’nda siyasal partilere devlet tarafından yardım yapılması esas olarak benimsenmiştir. Anayasa’da (m.68/son), “*Siyasî partilere, Devlet, yeterli düzeyde ve hakça malî yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir*” denilmektedir. Anayasa’da, malî yardımın “*hakça*” yapılmasının düzenlenmesiyle, bu yardımın, Meclis çoğunluğunu elinde bulunduran iktidarın, kendi partisi ya da bazı siyasal partileri kayırma aracı olarak amacından saptırmasına karşı, Anayasa Mahkemesi’ne bir denetim ölçütü verilmektedir⁷⁴.

Konuyla ilgili olarak, anayasal hüküm doğrultusunda SPK’da (Ek m. 1) ayrıntılı bir düzenlemeye yer verilmiştir:

SPK’nın Ek 1. maddesinde⁷⁵, “*Yüksek Seçim Kurulu’nca son milletvekili genel seçimlerine katılma hakkı tanınan ve 2839 sayılı*

⁷³ Teziç, s. 321.

⁷⁴ Sabuncu, s. 89.

⁷⁵ 27.06.1984-3032/2 ile gelen Ek Madde.

Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 33 üncü maddesindeki genel barajı aşmış bulunan siyasî partilere her yıl Hazineden ödenmek üzere o yılki genel bütçe gelirleri "(B) Cetveli" toplanmış beş binde ikisi oranında ödenek malî yıl için konur⁷⁶.

Bu ödenek, yukarıdaki fıkra gereğince Devlet yardımı yapılacak siyasî partiler arasında, bu partilerin genel seçim sonrasında Yüksek Seçim Kurulu'nca ilan edilen toplam geçerli oy sayıları ile orantılı olarak bölüştürülmek suretiyle her yıl ödenir⁷⁷. Bu ödemelerin o yılki genel bütçe Kanunu'nun yürürlüğe girmesini takiben on gün içinde tamamlanması zorunludur.

Bu yardım sadece parti ihtiyaçları veya parti çalışmalarında kullanılır.

Milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların % 7'sinden fazlasını alan siyasî partilere de Devlet yardımı yapılır. Bu yardım en az Devlet yardımı alan siyasî partinin ikinci fıkra gereğince almış olduğu yardım ve genel seçimlerde aldığı toplam geçerli oy esas alınarak kazandıkları oyla orantılı olarak yapılır. Ancak, bu yardım üç yüz elli milyon liradan az olamaz. Bunun için her yıl Maliye ve Gümrük Bakanlığı bütçesine yeterli ödenek konulur⁷⁸.

Yukarıdaki fıkralarda öngörülen yardım miktarları; bu yardımdan faydalanabilecek siyasî partilere, milletvekili genel seçiminin yapılacağı yıl üç katı, mahalli idareler genel seçim yılı için iki katı olarak ödenir. Her iki seçim aynı yıl içerisinde yapıldığında bu ödemenin miktarı üç katı geçemez. Bu fıkra gereğince yapılacak katlı ödemeler, Yüksek Seçim Kurulu'nun seçim takvimine dair kararının ilanını izleyen 10 gün içinde yapılır⁷⁹.

Bu Kanununun 76 ncı maddesi hükmü dairesinde gelirleri Hazine'ye irad kaydedilen ve taşınmaz malları Hazine adına tapuya tescil edilen siyasî partilere, bu madde gereğince yapılacak Devlet yardımından, Hazine'ye irad kaydedilen gelirin Hazine adına tapuya tescil edilen taşınmazların toplam değerinin iki katı indirilir⁸⁰” denilmektedir.

Söz konusu düzenlemeye genel olarak bakıldığında, milletvekili genel seçimlerinde %10'luk ülke barajını geçen siyasal partilerin devlet yardımından yüksek oranda pay aldığı, milletvekili genel seçimlerinde %10'luk ülke barajını geçemeyen fakat geçerli oyların % 7'sinden fazlasını alan siyasal partilerin düşük oranda pay aldığı görülmektedir.

⁷⁶ Bu fıkradaki "beş binde biri" ibaresi, 24.03.1992 tarih ve 3789 sayılı, Kanunla "beş binde ikisi" olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

⁷⁷ Değişik birinci cümle-12.08.1999-4445/2.

⁷⁸ Ek fıkra-7.8.1988-3470/1.

⁷⁹ Ek fıkra-7.8.1988-3470/1.

⁸⁰ Ek fıkra-12.8.1999-4445/21.

Öte yandan, siyasal partilere yapılan yardımın miktarı, yapılacak milletvekili ve mahalli idareler seçimlerine göre artırılmaktadır (SPK Ek m.1). Buna göre, milletvekili seçimlerinin yapılacağı yıl üç kat, mahalli idareler seçimlerinin yapılacağı yıl iki kat oranında hazine yardımı artırılmaktadır. Her iki seçimin aynı yıl içerisinde yapılması durumunda ise, yapılacak ödemenin miktarı üç katı geçemeyecektir. Söz konusu yardımın amacı, siyasal partilerin seçimlere hazırlanmasını kolaylaştırmak ve normal giderleri dışında yapacağı seçim giderlerini karşılamaktır.

7. Devlet Yardımının Siyasal Partilerce Kullanılması

Siyasal partilere hazine yardımının amacı, siyasal partilerin faaliyetlerini bağımsız bir şekilde yapmalarını güvence altına almaktır. Bu bağlamda, siyasal partiler hazine yardımı kullanılırken bazı ilkelere dikkat etmekle yükümlüdürler. Halktan toplanan vergilerden yapılan yardımının, siyasal partilerce düşüncesiz bir şekilde harcanması, öncelikle, halkın siyasal partilere olan güveninin ortadan kalkmasına yol açacaktır.

Anayasa'da (m.68), siyasal partilere yapılan yardımın nasıl harcanacağı konusunda bir hükme yer verilmemiş, konu SPK'nın ilgili düzenlemesine bırakılmıştır. Konuyla ilgili olarak SPK'da (Ek m.1), hazine yardımının sadece "*parti ihtiyaçları veya parti çalışmalarında*" kullanılacağı belirtilmiştir. Kanuna göre, parti ihtiyaçları ve parti çalışmaları dışında, başka amaçlarla, siyasal partilerin kendilerine verilen hazine yardımını harcaması söz konusu olamaz.

Parti ihtiyaçları denildiğinde, ilk başta, personel, bina, araç ve gereç akla gelmektedir. Öte yandan, günümüzde, modernleşme ile birlikte, siyasal partilerin yeni masrafları ortaya çıkmıştır. Basın giderleri, yayın giderleri, haberleşme giderleri, seyahat giderleri, temsil ve ağırlama giderleri bu giderlerden bazılarıdır. Seçime katılmanın belli bir örgütlenme şartına bağlı olması da, söz konusu şartı yerine getirme yönünde çalışan partilerin giderlerinin büyümesi sonucunu doğurmuştur.

Anayasa'da (m.69/3, 148/4), siyasal partilerin malî denetiminin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılması öngörülmüştür. Bu bağlamda, siyasal partilere sağlanan hazine yardımının denetimi de, Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde söz konusu denetim, "*Federal Election Commission*" adlı bir parlamento komisyonunca, İtalya'da parlamento ve senato başkanlarına bağlı olarak görev yapan "*Uzman Saymanlar Kurulu*" tarafından, Fransa'da "*Ulusal Hesap Uzmanları Komitesi*" tarafından, Belçika'da "*Sayıştay*" tarafından yapılmaktadır⁸¹.

⁸¹ Tacar, s. 35.

Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştay’dan yardım sağlar⁸². Anayasa Mahkemesi’nin siyasal partilerin malî denetimi sonunda vereceği kararlar kesindir. Söz konusu denetim, Anayasa Mahkemesi’nce, siyasal partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespitini kapsamaktadır⁸³. Ülkemizde, Anayasa Mahkemesi’nin, 1983 yılından bu yana, siyasal partilerin malî denetimini düzenli bir şekilde yapmasına karşılık, 1980 öncesi döneme ilişkin siyasal partilere yapılmış hazine yardımları dışında, süreklilik gösteren ve çözümlenmeye uygun bilgiler ya yoktur ya da düzensizdir⁸⁴. Bu durum, siyasal partilerin konuya yeterince özen göstermediklerini ortaya koymaktadır. Öte yandan, siyasal partilerin ve adayların masraf denetimi konusunda, çok sıkı bir denetimin, Türkiye’de de yapılamadığı görülmektedir. Kuşkusuz bu tür bir denetimin, siyasal partileri tesirsiz hale getirmesi ve demokrasiyi tehlikeye düşürme olasılığı yanında, kamuoyunun bu tür denetimlere ilgisizliği ya da yasama organında siyasal partilerin kendilerini sınırlayacak kanun yapmaktan çekinmeleri de önemli bir rol oynamaktadır.

8. Siyasal Partileri Devlet Yardımından Yoksun Bırakma

Anayasa’da (m.69/7), siyasal partilerin öngörülen bazı yasaklamalara aykırı davranması halinde, temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre, devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebileceği düzenlenmiştir. Söz konusu hüküm, 1982 Anayasası’nın ilk şeklinde öngörülmemiştir. Anayasa’da, 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanunla gerçekleşen değişiklikle, siyasal partilerin kapatılması yerine, daha hafif yaptırım olmak üzere, devlet yardımından kısmen ya da tamamen yararlandırılmaması esası kabul edilmiştir. Bu değişiklik, 4709 sayılı Kanunun genel gerekçesinden de anlaşılacağı üzere, “*Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecinde, ekonomik ve siyasî kriterlerin karşılanması, bu alanda gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının ön şartı olarak, Anayasa’da bazı değişikliklerin yapılmasının kaçınılmaz olduğu*” şeklinde belirtilmiştir⁸⁵.

⁸² Siyasal partiler ve milletvekili seçimi yasasına ilişkin hazırlanan bir raporda da, siyasal partilerin mali denetiminin bu konuda daha uzman kurum olan Sayıştay’a verilmesinin daha doğru olacağı belirtilmiştir. Bkz. TÜGİAD: “Siyasî Partiler ve Milletvekili Seçimi Kanunlarına İlişkin Görüşler”, 2001, <<http://www.tugiad.org.tr/tugiad.php?sayfa=raporlar>> 30.08.2005.

⁸³ Siyasî Partiler, Kanunu’nun 61, 66, 67, 68, 69, 70, 72. maddelerinde konuyla ilgili ayrıntılı hükümler söz konusudur.

⁸⁴ Gençkaya, s. 8.

⁸⁵ <<http://www.tbmm.gov.tr/sirasavi/donem21/yil01/ss737m.htm>> 02.11.2004.

Anayasa’da (m.69/7), “Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasî partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir” denilmektedir. Anayasa’nın 69. maddesinin 5. fıkrasında ise, “Bir siyasî partinin tüzüğü ve programının 68’ inci maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verileceği” hükme bağlanmıştır. Bir siyasal partinin temelli kapatılmasında temel alınan yasak faaliyetler ise, Anayasa’nın 68/4. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, “Siyasî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez”. Söz konusu kurala aykırılık halinde, siyasal partileri kapatma yerine diğer bir yaptırım şekli yani devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakma söz konusu olabilir.

Hükmün, “yukarıdaki fıkralara göre” şeklinde başlaması, bazı konuların açıklığa kavuşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu noktada, Anayasa’nın 69. maddenin 8. fıkrasında, “temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz” ve 69. maddenin 10. fıkrasında, “Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasî partiler temelli olarak kapatılır” denilmekte ve bir yasaklama getirilmektedir. Buradaki hükümler, devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakmayı düzenleyen hükümden sonra gelmektedir. Bu durumda, siyasal partiler için yasaklanan, “temelli kapatılan bir siyasal partinin bir başka ad altında kurulamayacağına” ve “Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasî partilerin temelli kapatılacağına” yönelik hükümlere aykırı hareket edilmesi halinde, söz konusu siyasal partiye, devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakma yaptırımının uygulanıp uygulanamayacağı konusu tartışılabilir. Kanaatimce, burada, maddelerin düzenlenişi de göz önüne alınarak, yasaklanan bir partinin yeniden başka bir isimle kurulması ya da siyasal partinin yabancılardan yardım alması halinde, Anayasa’nın 69/7. maddesinin uygulanmaması gerekir. Şayet, Anayasa koyucu bu tür bir düşüncede olsaydı, o zaman hükmü düzenlerken, bu durumu dikkate alırdı. SPK’da (m.101) da, siyasal partilerin devlet yardımından yoksun bırakma durumu, Anayasa’nın 68/4. fıkrasında belirtilen nedenlerin gerçekleşmesi ve bir siyasal partinin Anayasa’nın 68/4. maddesine aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi’nce tespiti ile sınırlandırılmıştır.

Kanunda da (SPK m.101) siyasal partilerin kapatılması konusu ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Söz konusu hüküm, 26.03.2002 tarih ve 4748 sayılı Kanun ile getirilmiştir. Madde, “*Anayasa’daki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılması*” başlığını taşımakta ve maddenin (a), (b) ve (c) bentlerinde anayasal yasaklara yer verilmektedir. Kanunda (101/son) ayrıca, Anayasa Mahkemesi’nin, (a) ve (b) bentlerinde sayılan hallerde temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasal partinin almakta olduğu son yıllık devlet yardımı miktarının yarısından az olmamak kaydıyla, bu yardımdan kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına, yardımın tamamı ödenmişse, aynı miktarın Hazine’ye iadesine karar verebileceği düzenlenmektedir. Kanunun (a) bendinde, “*Bir siyasî partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi*”, (b) bendinde ise, “*Bir siyasî partinin, Anayasa’nın 68’ nci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi’nce tespitine*” yer verilmektedir. Böylece, söz konusu yasak faaliyetlerde bulunan siyasal partiler hakkında, kapatma yardımından daha hafif bir yaptırımın uygulanabilmesi söz konusudur. Öte yandan, devlet yardımından yoksun bırakma konusu, SPK’nın 104. maddesinde⁸⁶ de düzenlenmiştir. Buna göre, bir siyasal partinin SPK’nın 101. maddesi dışında kalan emredici hükümleriyle, diğer kanunların siyasal partilerle ilgili emredici hükümlerine aykırılık halinde, o partiye önce bu aykırılığın giderilmesi için Anayasa Mahkemesi tarafından ihtar kararı verilecektir. İhtar kararının tebliği tarihinden itibaren altı ay içinde aykırılık giderilmediği takdirde, Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasal partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesi’ne re’sen dava açabilir. Bu hükümle, SPK ve diğer kanunlardaki siyasal partilerle ilgili emredici hükümlerin bir yaptırıma bağlanması sağlanmış olmaktadır.

Son olarak, devlet yardımından kısmen ya da tamamen yoksun bırakma yaptırımının, devletten düzenli olarak yardım alan siyasal partiler açısından çok önemli olduğunu belirtmek gerekir. Buna karşılık, hazine yardımı almaya hak kazanamayan bir partiyi, devlet yardımından yoksun bırakmak, söz konusu parti için pek fazla bir anlam ifade etmeyecektir.

⁸⁶ Değişik birinci fıkra-12.08.1999-4445; değişik ikinci fıkra- 02.01.2003-4778.

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda yapılan incelemeden ulaşılan sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ülkemizde ve dünyada siyasal partilere devlet yardımının yapılması ilke olarak benimsenmiştir. Devlet yardımıyla ilgili mevzuatın kısa sürede çıkarılmasında, özellikle, “*siyasal partilerin kendileri için kanun yapmalarının*” etkili olduğunu belirtmek gerekir⁸⁷.

Uluslararası alanda, hangi siyasal partilerin devlet yardımı alacağı konusunda, milletvekili genel seçimlerinde alınan oy oranı ya da meclisteki sandalye sayıları göz önünde alınmaktadır. Her iki esasın geçerli olduğu ülkeler de söz konusudur. Türkiye’de iki esas da uygulanmaktadır. Ancak, uluslararası alanda yardım ile ilgili temel alınan ölçüt, genelde seçimlerde alınan oy oranlarıdır. Milletvekili genel seçimlerinde alınan oyların devlet yardımının dağıtımında temel alınması, siyasal partilerin tüm ülkedeki toplumsal tabanını göstermesi bakımından da önemli olduğundan, son derece yerindedir.

Siyasal partilere devlet yardımı için öngörülen ilke ve esaslar, 1982 Anayasası döneminde sık sık değiştirilmiştir. 1961 Anayasası döneminde hazine yardımında, sadece milletvekili seçim sonuçları esas alınırken, 1982 Anayasası döneminde milletvekili seçim sonuçları yanında, 1984-1987 yılları arasında, 25 Mart 1984 tarihinde yapılmış olan mahalli idareler seçimi sonuçları da temel alınmıştır. Öte yandan, 3673 ve 3789 sayılı Kanunların yürürlüğe girmesiyle, Meclis’teki sandalye sayıları da, hazine yardımının verilmesinde esas alınmıştır. Buna karşılık, 5341 sayılı yasayla yapılan değişiklikle, Devlet yardımında sadece seçimde alınan oy oranı göz önüne alınmaya başlamıştır. Söz konusu düzenlemeler uzun bir süreçte kabul edilmiş ve konuyu karmaşıklştırmıştır. Bizce, yapılması gereken, sistemi yeniden ele almak ve % 10’luk barajın makul bir orana indirilmesi yoluna gitmektir. Böylece, küçük partilerin de aldıkları oy oranına göre devlet yardımına hak kazanması sağlanmış olacaktır. Burada, milletvekili genel seçimlerinde, % 1 oy alan siyasal partilere, devlet yardımının yapılması yolu düşünülebilir. Böylece, siyasal partilere hakça yardım yapılması sağlandığı gibi, sistemin oldukça basit bir esasa bağlanması söz konusu olacaktır.

Bütçeden siyasal partilere aktarılan kaynağın, genel bütçe gelirlerinin belli bir oranı olarak belirlenmesi, hazine yardımının her geçen yıl artmasına yol açmıştır. %10’luk ülke barajını birkaç partinin geçebildiği bir sistem içerisinde, siyasal partilere yardım için bütçeden ayrılan kaynağın artırılması, devlet yardımının olduğu gibi birkaç partiye aktarılması sonucunu doğurmuştur. Kanaatimizce, devlet yardımı konusunda, ülkenin

⁸⁷ Hesse, s. 11’den aktaran Sağlam (1999), s. 1, 28.

bütçe gelirlerine göre bir yardım miktarı belirlemek sakıncalıdır. Bu durum, yardım alan siyasal partilerin, yardım alamayan siyasal partilere göre, ekonomik açıdan daha da güçlenmelerine yol açmaktadır. Burada, milletvekili genel seçimlerinde alınan oy oranına göre, siyasal partilerin ne kadar hazine yardımına hak kazanacakları konusunun maktu olarak belirlenmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Siyasal partilere devletçe yardım yapılması, olumsuz bazı sonuçların doğmasına da yol açmıştır. Öncelikle, siyasal alanda bir kartelleşme söz konusu olmuştur⁸⁸. Hazine yardımının siyasal partiler açısından hayati bir öneme sahip olması, bir yönüyle yardım alan siyasal partilerin devletleşmesine yol açmıştır. Nitekim, parti faaliyetlerinin finansmanının oldukça yüksek meblağlara ulaşması, siyasal partilerin devlet yardımına olan bağımlılığını artırarak, yardım alan bazı siyasal partileri bir süre sonra devletin parçası haline getirmiştir⁸⁹. Öte yandan, devlet yardımı küçük partileri, siyasal alanda bir takım pazarlıklara yöneltmiştir. SPK’nın Geçici 16. maddesinin yürürlükte olduğu dönemde, Meclis’te en az 3 milletvekili ile temsil edilen ve seçimlere girme hakkını elde edecek şekilde teşkilatlanmasını tamamlamış siyasal partilere hazine yardımında bulunulmaktaydı. Bu durum, milletvekili transferlerinin yaşanmasına yol açmıştır. Milletvekili seçim dönemlerinde, kendi partisi tarafından aday gösterilmeyen ya da seçilme şansı bulunmayan yerlerden aday gösterilen küskün milletvekilleri, Meclis’te temsil edilmeyen başka siyasal partilere geçebilmekteydiler. Küskün milletvekillerinin bir başka parti tarafından üye kabul edilmesindeki başlıca amaç; hazine yardımından faydalanarak seçim harcamalarının bir kısmını finanse edebilmektir. Söz konusu yol, halk tarafından hoş karşılanmamıştır. Nitekim, demokratik hayatın vazgeçilmez öğeleri olan (AY m.68/2) siyasal partilerin, devlet yardımı almak için olağanüstü gayret göstermeleri, siyasetçilere duyulan güveni de zayıflatmıştır.

Devlet yardımı bazı siyasal partileri zenginleştirici bir işlev de görmüştür. Aslında hazine yardımının siyasal partileri zenginleştirmemesi gerekir. Çünkü, devletin siyasal partilerin tüm giderlerini karşılama gibi bir yükümlülüğü söz konusu değildir. Aksi takdirde, siyasal partilerin kendi üyeleri ve toplumsal tabanı ile olan bağları, devlete olan sıkı bağıllık nedeniyle gevşeyip koparabilir⁹⁰. Siyasal partilerin devlet yardımından sonra zenginleşmesi, devletçe yapılan yardım miktarının siyasal partilerin giderlerinden fazla olması ya da bir siyasal partinin hazine yardımını aldıktan hemen sonra kapatılması durumunda söz konusu olmaktadır. Siyasal

⁸⁸ Gençkaya, s. 8-9.

⁸⁹ Konu ile ilgili bkz. Gençkaya, s. 8-9.

⁹⁰ Sağlam (2000), s. 200-201.

partinin kapatılmasıyla, tahsisi parti faaliyetlerinde kullanılmak üzere yapılan bir kaynağın kullanılma amacı ortadan kalkmaktadır. Siyasal parti faaliyetlerine Anayasa Mahkemesi tarafından son verildiği hallerde, devlet yardımının iade edilmesi gerekir. SPK'da (m.107) da, siyasal partinin kapatılması halinde, siyasal partinin tüm malvarlığının hazineye intikalinin sağlanacağı açıkça hükme bağlanmıştır. Kanaatimizce, hazine yardımının iade edilmemesine yönelik bir davranış, siyasal partinin sebepsiz zenginleşmesine ve parti yöneticilerinin hukukî ve cezaî mesuliyetine neden olacaktır.

Siyasal partiler kendi faaliyet ve çalışmaları için aktarılan devlet yardımını kullanırken özen göstermekle yükümlüdürler. Siyasal partilerin bu esasa riayet etmemeleri halinde, parti yöneticilerinin hukukî ve cezaî sorumluluğu söz konusudur. Siyasal partilere yapılan devlet yardımının harcanmasının denetimi ise, Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmaktadır. Buna karşılık, doktrinde haklı olarak belirtildiği gibi⁹¹, siyasal partilerin malî denetiminin, bu konuda uzman bir kuruluş olan Sayıştay tarafından yapılması daha yerinde olacaktır.

Yasaklanmış siyasal faaliyetlerde bulunan siyasal partilerin, kısmen ya da tamamen devlet yardımından yoksun bırakılması da mümkündür. Anayasa'ya (m.69/7) 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanunla getirilen hükümlerle, anayasal yasaklamaları ihlal eden siyasal partilerin hazinece desteklenmemesi amaçlanmıştır. Söz konusu değişiklik bize göre olumludur. Nitekim, kapatma yerine, kapatmadan daha hafif bir yaptırım şekliyle siyasal partilerin cezalandırılması yolunun benimsenmesi, siyasal partilerin faaliyetlerini özgürce yapmasını sağlayacaktır.

1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi, konuyla ilgili önceki (1961 Anayasası dönemi) içtihadını değiştirmiştir. Mahkeme ilke olarak devletin siyasal partilere yardımda bulunmasını Anayasaya uygun bulmuştur. Ancak, milletvekili genel seçimlerinde belli oy oranını geçen siyasal partilere yardım yapılmasını ve diğer partilerin devlet yardımından yararlanamayacağını öngören düzenlemelerin, Anayasa'ya aykırı bulunmamasını anlamak güçtür. Aslında, siyasal partilere devlet yardımı yapılmasıyla ilgili kanunların, "*eşitlik ilkesi*" göz önüne alınarak değerlendirilmesi daha doğru bir yaklaşım şeklidir⁹². Böylece, teşkilat olarak çok güçlü ve oy oranları yüksek siyasal partilerle yarışan, onlara göre daha zayıf siyasal partilerin de, devlet tarafından desteklenmesi söz konusu

⁹¹ TUGİAD; "Siyasi Partiler ve Milletvekili Seçimi Kanunlarına İlişkin Görüşler", Haz. Teziç-Yüzbaşıoğlu, 2001.

⁹² Aynı yönde bkz. Yüzbaşıoğlu, Necmi: Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku, İstanbul 1993, s. 158-163; TUGİAD, 2001, Siyasi Partiler ve Milletvekili Seçimi Kanunlarına İlişkin Görüşler.

olabilecektir. Bu durum, siyasal alanın belli partiler lehine kartelleşmesinin de önüne geçecektir.

Siyasal partilere devlet yardımının anayasal bir esas olarak düzenlenmesi, siyasal partilere devlet tarafından yardım yapılıp yapılmaması konusundaki tartışmaları sona erdirmiştir. Artık, Anayasa’da belirtildiği üzere, siyasal partilere “*yeterli düzeyde*” ve “*hakça*” yardımın yapılıp yapılmadığı üzerinde bir tartışma yapılabilecektir.

KAYNAKLAR

- BEATTIE, Jason: Scotland's National Newspaper, 17.04.2002, <http://thescotsman.scotsman.com/index.cfm?id=409102002>, 30.08.2005.
- BURNELL Peter ve Alan Ware (derl.): Funding democratization, Manchester ve New York, Manchester University Press, Manchester, 1998.
- DANIŞMA MECLİSİ TUTANAK DERGİSİ: C. 14-15, TBMM Basımevi, Ankara 1984.
- FRANSIZ ANAYASASI, <<http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp> > 30.08.2005.
- FROMNT, Michel: "Die Parteiinstitution in Frankreich", TSATSOS/SCHFOLD/SCHNEIDER/MORLOK (Hrsg.), 30 Jahre Parteiengesetz in Deutschland-Parteiinstitution im internationalen Vergleich-Ertraege des 10, Internationalen Parteienrechtlichen Symposium in Hagen 1997 (Baskıda).
- GENÇKAYA, Ömer F.: Devletleşen Partiler, Türkiye'de Siyasî Partilerin Başlıca Gelir Kaynakları, Anadolu Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara 2002.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref A.: Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1998.
- HESSE, Konrad: "30 Jahre Parteiengesetz: Zum Stand der Parteienrechtswissenschaft in Deutschland", Mitteilungen des Instituts für Deutsches und Europäisches Parteienrecht, 1/1997, 7 Jahrgang Heft 7, Hagen 1997, s. 7-12.
- KAPANİ, Münci: Politika Bilimine Giriş, 6. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.
- KOÇAK, Mustafa: Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları, Turhan Kitabevi, Ankara 2002.
- PERİNÇEK, Doğu: Anayasa ve Partiler Rejimi, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 1985.
- SABUNCU, Yavuz: Anayasa'ya Giriş, 7. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara 2001.
- SAĞLAM, Fazıl: "Siyasal Parti Özgürlüğü", 1. Baskı, İnsan Hakları, 2000, YKY Yayınları, s. 195-215.
- SAĞLAM, Fazıl: Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, Beta Yayınları, İstanbul 1999.
- SCHEFOLD, Dian: "Rechtsvergleichende Ausblicke", TSATOS/SCHEFOLD/SCHNEIDER (Hrsg) Parteienrecht im europäischem Vergleich, Baden Baden 1990, (Die Finanzen der politischen Parteien), s. 829-847.
- SCHEFOLD, Dian: "Die Parteiinstitution in Italien", TSATSOS/SCHEFOLD/SCHNEIDER/MORLOK (Hrsg), 30 Jahre Parteiengesetz in Deutschland-Parteiinstitution im internationalen Vergleich – Ertraege des 10, Internationalen Parteienrechtlichen Symposium in Hagen 1997 (baskıda).
- SEROZAN, Rona: Alman Federal Anayasa Mahkemesi Kararları, MHAD, 1970, Y:4, S. 6, s. 243-253.
- TACAR, Pulat: Siyasetin Finansmanı, Doruk Yayıncılık, Ankara 1997.

- TANÖR, Bülent: Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 9. Baskı, YKY Yayınları, İstanbul 2002.
- TANÖR, Bülent: Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu, BDS Yayınları, İstanbul 1990.
- TEZİÇ, Erdoğan: Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 1996.
- TUNAYA, Tarık Z.: Türkiye’de Siyasal Partiler (1859-1952), Arba, İstanbul 1952.
- TÜĞİAD: “Siyasî Partiler ve Milletvekili Seçimi Kanunlarına İlişkin Görüşler”, 2001, <<http://www.tugiad.org.tr/tugiad.php?sayfa=raporlar>> 30.08.2005.
- VENICE COMMISSION: “Report on the financing of political parties” prepared by Mr Jacques ROBERT, 4 October 2000, <[http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-PP\(2000\)001rev-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2000/CDL-PP(2000)001rev-e.asp)> 30.08.2005.
- YILDIZ, Mustafa: “Federal Almanya’da Siyasal Partiler”, Hukuk Araştırmaları, 1987, MÜHFY, C. 2, S. 1, s. 20-30.
- YÜCEKÖK, Ahmet N.: “Siyasî Partilerin Masraf Denetimi”, AÜSBFD, 1972, C. 27, S. 2, s. 65-81.
- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi: Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku, İstanbul 1993.